

Lectio praecursoria: ”Kun meiltä laiva lähtee ulos, ni siitä voi olla kaikki ylpeitä”: Raumalaisten laivanrakentajien ammatillinen omakuva teollisena kulttuuriperintönä

Mikko Aho¹

FM Mikko Ahon monografia ”Kun meiltä laiva lähtee ulos, ni siitä voi olla kaikki ylpeitä”: Raumalaisten laivanrakentajien ammatillinen omakuva teollisena kulttuuriperintönä esitettiin tarkastettavaksi Turun yliopistossa 13.12.2019. Väitöskirja edustaa kulttuuriperinnön tutkimuksen alaa. Väitöstilaisuus pidettiin Rauman Merimuseolla. Vastaväittäjänä toimi FT Tytti Steel ja kustoksena professori Anna Sivula.

”Arvoisa kustos, arvoisa vastaväittäjä, arvoisat kuulijat.

Luulisin, että kaikki väitöskirjatutkijat jossain vaiheessa työtään miettivät, miksi oikein ryhtyivät tutkimustaan tekemään. Niin minäkin. Onko työlläni mitään arvoa? Kannattaako tätä tutkimusta lainkaan tehdä, ja jos kannattaa, miksi? Näihin kysymyksiin tuskin voi vastata lyhyesti ja yksinkertaisesti. Seuraavassa yritän siis vastata pitkästi ja monimutkaisesti.

Tämä väitöstilaisuus pidetään museossa, mikä on hieman poikkeuksellista. Siihen on monia syitä. Ensinnäkin museonjohtaja toivoi sitä. Toiseksi väitöstutkimukseni käsittelee raumalaisia, joten väitöstilaisuuden järjestäminen Raumalla on luontevaa. Kolmanneksi kotikenttäetu sopii myös itselleni. Kolmanneksi tämä on myös siinä mielessä osuva paikka, että nyt tarkastettavaan tutkimukseen johtaneen tapahtumasarjan voi sanoa alkaneen tässä museossa. Käyttämäni aineiston ensimmäiset haastattelut on nimittäin tehty täällä hieman yli kymmenen vuotta sitten. Ympyrä on siis sulkeutumassa. Tärkeintä on kuitenkin se, että täällä tutkimukseni kohteena olevilla laivanrakentajilla on paras mahdollisuus osallistua tilaisuuteen. Näen tämän tutkimuksen osana laivanrakentajayhteisöä koskettavaa laajempaa kulttuuriperintöprosessia, jossa osansa on myös Rauman merimuseolla. Toivon ja uskon, että myös laivanrakentajat pitävät tätä museota tavallaan kotikenttänään. Siksi tämä on myös tutkimusetiikan kannalta oikea paikka pitää tämä väitöstilaisuus.



¹ Mikko Ahon väitöstutkimus käsittelee raumalaisten laivanrakentajien ammatillista omakuvaa muistitietoa-ineistojen kautta. Hän työskentelee Rauman merimuseon amanuenssina.

Olen sitä mieltä, että sen kaltainen osallistava prosessi, joka on johtanut nyt tarkastettavan tutkimukseni aineiston syntymiseen, on tutkimuseettisesti erittäin kestävä. Se ensinnäkin täyttää eettiset vaatimukset, joita tutkimukselle asetetaan, esimerkiksi sellaiset kuin tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeissa mainitut tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, tutkittavien vahingoittamisen välttäminen sekä heidän yksityisyytensä ja tietosuojansa turvaaminen. Tämä ei kuitenkaan riitä, ellei ”hyvää” määritellä niin että sillä tarkoitetaan yksinomaan pahan poissaoloa. Silläkin uhalla, että eksyn idealismiin, väitän, että virheiden välttämisen lisäksi on myös pyrittävä aktiivisesti edistämään hyvää. Tämä on korkea tavoite, eikä sen saavuttamisesta voi aloitusvaiheessa olla varmuutta. Yrittää silti kannattaa. Isältäni kuuleman sananlaskun mukaan kuitenkin lohi on niin hieno kala, että sitä pitää pyydystää, vaikka ei saisikaan. Väitän, että osallistava tutkimus onnistuessaan voi todella edistää hyvää, ja rohkenen uskoa nyt tarkastettavan tutkimukseni siinä mielessä ainakin josain määrin onnistuneen. Uskon vakaasti, että olemme saaneet vähintään ahvenen.

Keskustelu tutkimuseetikasta ainakin oman vaikutelmani mukaan lähtee useimmiten liikkeelle kielteisestä. Puhutaan siitä, mitä virheitä tutkijan on vältettävä, ettei hän vahingoittaisi tutkimuskohdettaan. Tällainen keskustelu on tietenkin erittäin tärkeää. On ehdottomasti tarpeellista ja oikein, että sitä käydään. Tieteen historia tuntee mitä kammottavimpia esimerkkejä vahingoista, joita tutkijat ovat saaneet aikaan tahtoen tai tahtomattaan. Minusta kuitenkin näyttää siltä, että vähemmälle huomiolla jää se hyvä, mitä eettisesti kestäväällä tutkimuksella voidaan saada aikaan. Kokemuksesta tiedän, että tämä keskustelun yksipuolisuus voi aiheuttaa tutkijalle paineita ja jopa pelon tunteita. Siksi olisi tärkeää puhua myös tutkimuksen tuottamasta hyvästä. En tarkoita tällä pelkästään sitä, miten tutkimustulokset voivat lisätä ymmärrystämme, enkä esimerkiksi tutkimustulosten taloudellisia hyödyntämismahdollisuuksia. Tämän kaltaisten osallistavien tutkimusten osalta kyse on myös siitä, miten tutkimusprosessiin osallistuminen voi tuottaa hyvää tutkimuksen kohteena oleville yhteisöille, tässä tapauksessa siis raumalaisille laivanrakentajille. Lyhyesti sanoen, se voi edistää osallistujien hyvää elämää. Lopuksi palaan tarkemmin siihen, miten.

Myös esimerkiksi museoiden kokoelmissa olevien henkilökohtaisten tietojen käsittelyä koskevaa keskustelua ovat viime vuosina hallinneet ensisijaisesti yksityisyyden suojan mahdollisimman tehokas turvaaminen ja yksilön oikeus itse päättää, mitä tietoja hänestä minnekin tallennetaan. Näitä oikeuksia usein lyhyesti nimitetään oikeudeksi tulla unohdetuksi. Tämä on toki tärkeä oikeus, jonka toteutumiseksi on tarkasti harkittava parhaita mahdollisia toimintamalleja. Minusta vaikuttaa kuitenkin siltä, että samalla on jäänyt liian vähälle huomiolle toinen oikeus, jota nimittäisin yksilöiden ja yhteisöjen oikeudeksi tulla muistetuksi. Ruotsalainen historioitsija Peter Aronsson on kiteyttänyt tämän oikeuden niin, että demokratiassa kansalaisella on oltava oikeus osallistua historian käyttöön ja kulttuuriperintöä koskevaan päätöksentekoon. Kysymys siis koskettaa yhteiskuntamme perustavia arvoja. Tämän oikeuden toteuttaminen edellyttää, että julkisesti saatavilla on aineistoja, joiden avulla yksilöt ja yhteisöt voivat prosessoida omaa kulttuuriperintöään, toisin sanoen tehdä menneisyytensä näkyväksi itselleen ja muille esimerkiksi tutkimuksen tai museokokoelmien avulla. Pahimmillaan esimerkiksi tiukka tapa tulkita Euroopan Unionin tietosuoja-asetusta todella vaikeuttaa tämän oikeuden toteuttamista. Esimerkiksi pohtiessani omaa päätöstäni jättää tutkimuksessani mainitsematta aineiston tuotantoon osallistuneiden laivanrakentajien oikeat nimet jouduin arvioimaan unohdetuksi ja muistetuksi tulemisen oikeuden välistä ristiriitaa. Myönnän, että päätöstäni voi arvostella nimenomaan muistetuksi tulemisen oikeuden näkökulmasta. Italialainen muistitietotutkija Alessandro Portelli on todennut, että oman nimen

näkeminen tutkimuksessa voi olla kertojille voimaannuttava kokemus. Toivon, etten ole tätä mahdollisuutta raumalaisilta laivanrakentajilta kieltänyt esittämällä heidät nimettöminä.

Nyt tarkastettavan tutkimuksen ytimessä on yhteisö, raumalaiset laivanrakentajat, joka toteuttaa oikeuttaan tulla muistetuksi, tai Aronssonin sanoin käyttää omaa historiaansa ja tekee kulttuuriperintöään koskevia päätöksiä. Laivanrakentajat ovat itse ohjanneet prosessia, ja siten myös hallinneet tämän tutkimuksen aineiston tuottamista. He ovat päättäneet toimintamuodoista, aikatauluista ja tavoitteista. Mikään yhteisön ulkopuolinen taho, esimerkiksi museo, ei ole pyytämättä puuttunut heidän toimintaansa. Osallistuvat laivanrakentajat ovat tuottaneet itse aktiivisesti omaa muistitietoaan, eivätkä ole olleet ulkopuolisen tutkijan katseen passiivisena kohteena. He ovat itse valinneet sen, mitä ja miten kertovat. Aloite koko prosessin käynnistämiseksi tuli laivanrakentajilta, ei yhteisön ulkopuolelta. Rauman merimuseo tuli heidän kumppanikseen, kun he sitä pyysivät.

Usein osallistavalla tutkimuksella tarkoitetaan sellaisia tutkimushankkeita, joissa tutkijat pyytävät akateemisen tiedeyhteisön ulkopuolisia ihmisiä tutkimuskohteikseen ja yhteistyöhön kanssaan. Tässä tapauksessa kuitenkin laivanrakentajayhteisön aloitteellisuus pakottaa kysymään, kuka oikein osallisti kenet? Osallistinko minä tutkijana yhteisön tuottamaan aineistoa ja museo heidät tallentamaan laivanrakennukseen liittyvää kokoelmaa? Vai kävikö niin, että laivanrakentajat osallistivat museon säilyttämään kokoamiaan aineistoja ja minut tekemään niistä tutkimusta? Paras vastaukseni näihin kysymyksiin on, että yhteistyömme on ollut niin tiivistä ja kaksisuuntaista, ettemme oikein itsekään osaa vastata. Viimeisen kysymyksen suhteen en kuitenkaan malta olla mainitsematta, että eräs laivanrakentaja oli ensimmäinen, joka minulle tämän tutkimuksen tekoa ehdotti. Silloin kieltäydyin.

Mitä hyvää tämä tutkimus on sitten yhteisölle tuottanut? Minä en tietenkään ole oikea henkilö siihen vastaamaan, vaan asiaa pitäisi kysyä laivanrakentajilta. Uskallan kuitenkin väittää, että se laajempi yhteistyö ja prosessi, jonka osa tämä tutkimus on, on todella tuottanut heille jotakin hyvää. Käsitykseni on, että monille laivanrakentajille on yhteisten kokemusten ja ylpeydenaiheiden muistelu tuottanut aitoa iloa. Ehkä joidenkin käsitys oman historian merkityksestä on kirkastunut, ja tämä kokemus on toivottavasti ollut voimaannuttava. Myös kielteisistä muistoista, kuten työtapaturmista ja Rauman telakan sulkemisesta vuonna 2014 ovat useat heistä puhuneet, mikä ehkä on auttanut näiden asioiden käsittelyssä. Sen voin sanoa varmasti, että Rauman merimuseolle yhteistyö on tuottanut hyvää uusia ja parempia kokoelmia sekä mielenkiintoisen ja kiitosta saaneen teemanäyttelyn, ja minulle mielenkiintoisen aineiston väitöstutkimukselleni.

Tärkeää on myös se, että kulttuuriperintöprosessi suuntautuu myös tulevaisuuteen. Kun asioita tarkastellaan hyvin pitkällä aikavälillä, mikä tahansa kulttuuriperintöyhteisö lopulta lakkaa olemasta tai ainakin muuttuu aivan toiseksi kuin mitä se oli aiemmin. Nähdäkseni tämän ei kuitenkaan tarvitse olla surullinen menetys. Laivanrakentajia on käsitykseni mukaan innoittanut sellainenkin ajatus, että tieto siitä mitä he ovat tehneet ja mitä merkitystä sillä on ollut, säilyisi myös tulevaisuudessa, kun heitä itseään ei enää ole. Siksi on merkittävää, että tuotetut aineistot säilyvät Rauman merimuseon kokoelmissa. Todennäköisesti raumalainen laivanrakentajayhteisökin kulttuuriperintöyhteisönä joskus tulevaisuudessa purkautuu. Toivon, että se voi silloin tyytyväisenä todeta saaneensa valmiiksi sen, mitä se tahtoi tehdä, eikä surevan menneisyytensä unohtumista. Rohkenen myös toivoa, että nyt tarkastettava tutkimukseni osaltaan edistää sitä, että näin todella kävisi.

Siksi olen sitä mieltä, että tämä tutkimus kannatti tehdä, ja tämän kaltaisia tutkimuksia erilaisten yhteisöjen kanssa kannattaa tehdä jatkossakin.”